

Tehnoredactare: Andreia E. Breaz

Colecția: *ACADEMICA*

Coordonator colecție: Prof. Univ. Dr. Mircea Popa

Descrierea CIP aparține Bibliotecii Naționale a României
ISBN 978-606-730-692-7

© Andrei Marga

Toate drepturile sunt rezervate.

Nicio parte din această lucrare nu poate fi reprodusă
fără acordul Editurii și al autorului.

Editura ECOU TRANSILVAN, Cluj-Napoca, 2020

Editor: Nadia Fărcaș

E-mail: office@edituraecou.ro

Telefon: 0745828755; 0364730441

www.edituraecou.ro

ANDREI MARGA

VIITORUL UNIVERSITĂȚII

Editura Ecou Transilvan

Cluj-Napoca

2020

CUPRINS

<i>Prefață</i>	5
Partea I. CONCEPȚIE	7
Misiunea și funcțiile universității.....	7
Universitatea veritabilă și problemele ei	48
Decapitarea disciplinelor și proliferarea managerilor	72
Leșirea din fragmentare	77
Elita și meritocrația într-o lume schimbată	80
Integritate și civism	119
Partea a II-a. VIITORUL UNIVERSITĂȚII	143
Educația după pandemia 2020	143
Universitatea și universitarul în schimbarea actuală a lumii.....	169
Trecerea universităților în post-Bologna.....	241
Partea a III-a. MĂSURI	253
Involuție universitară. Răspuns la propunerea de contact	253
Reforma responsabilă a educației.....	270
Cum să creăm creatori? Despre școala științifică.....	279
Universitatea Națiunilor Unite. Universitate globală, inovativă și eficientă într-o epocă de reforme	296
O nouă reformă a educației	310
Interviu	327
<i>Bibliografie selectivă</i>	337
<i>Scriserile autorului</i>	345
<i>Surse</i>	350
<i>Despre autor</i>	351

Sincronizarea am privit-o mereu printr-o prismă formată la ideea totalității, cu care Hegel a familiarizat multe generații, ca modernizare cuprinzătoare. Dintr-un anumit punct de vedere, teoria modernizării este și nucleul concepției și analizelor mele.

Din teoria modernizării am derivat cel puțin două consecințe metodologice: receptivitatea la ceea ce este cel mai recent nivel al dezvoltării și considerarea unui domeniu – cum este aici cel al universității – în ceea ce are specific, dar și în corelațiile sale cu restul societății. Am aplicat continuu aceste opțiuni metodologice.

Complexitatea, oportunitățile și debusolarea din lume sunt astăzi ca rareori în istoria modernă. Avem în față viitorul, cam tulbure, însă, dar care deja „provoacă” oamenii mai incisiv ca altădată.

Cum viitorul se construiește inevitabil din situația dată, în volumul de față lămuresc în bună măsură această situație pentru a pregăti decolajul spre viitor. Pe acesta caut, însă, să-l configurez prin texte reprezentative pentru concepția mea despre universitate.

Mulțumesc directoarei Editurii Ecou Transilvan că m-a pus în mișcare spre a alcătui volumul *Viitorul universității*. Poate că fără pledoaria ei, m-aș fi lăsat prins în alte proiecte. Sunt acum convins că niciunul nu avea urgența acestuia. Ținta lui e să prezinte o concepție și măsuri imediate.

Andrei Marga,
Cluj-Napoca, 10 iulie 2020

Partea I

CONCEPȚIE

Misiunea și funcțiile universității

Universitățile s-au înmulțit, învățământul superior a cuprins noi domenii de calificare, s-a diferențiat pe nivele (diplomă intermediară, licență, master, doctorat, studii avansate) și interacționează acum altfel cu mediul economic, încât elucidarea a ceea ce înseamnă propriu-zis universitatea a devenit necesară. *Conotația celei mai vechi instituții din Europa – după Biserică – nu mai poate fi stabilită fără a lămurii misiunea ei în societate.*

Lămurirea misiunii universității este reclamată astăzi, când solicitările adresate învățământului superior sunt variate și directe, iar administrațiile academice resimt nevoia fundamentării opțiunilor. Noile generații de candidați la studii universitare au nevoie de informații asupra ofertei instituțiilor și perspectivelor de carieră. Cei ce finanțează universitățile vor să știe la ce se pot aștepta din partea acestora. Folositorii pregătirii absolvenților sunt interesați să cunoască ce misiune își asumă o universitate și prestațiile ce o concretizează.

Iată, deci, rațiuni suficiente pentru a relua – într-un moment în care abundă reflecțiile asupra aspectelor tehnice ale învățământului superior: organizarea curriculumului, profilul specializărilor academice, asigurarea calității, compatibilizarea sistemelor, internaționalizarea programelor și, mai ales asupra creării “spațiului universitar european” – întrebarea asupra misiunii și funcțiilor universității.

La aceste rațiuni se adaugă una ce se lasă formulată mai riguros. Am în vedere împrejurarea că și în Europa proliferază universități cu finalități locale (de exemplu, punerea în valoare a premiselor industriale ale unei regiuni sau satisfacerea cu specialiști a proiectelor de dezvoltare economică și socială locală) sau universități de învățământ (universități de studiere a limbilor, universități ecologice, universități de artă etc.), iar multe universități se specifică astăzi drept *learning university*, *research university*, *open university*, *services university*, prin asumarea de funcții precum: organizarea învățării performante; desfășurarea de cercetări științifice competitive; transmiterea de lecții la distanță; respectiv, asigurarea de training și consultanță pentru comunități. Aceste universități se organizează astfel încât să satisfacă nevoile existente de calificare, cercetare științifică și consultanță specializată. Ele acompaniază evoluția contextelor prin continue adaptări.

Optica sociologică implicită a acestei considerări a universității este concentrată în teza după care universitatea vine, desigur, din trecut, dar își schimbă funcțiile odată cu schimbarea societății. Ar fi, așadar, normal ca, pe măsură ce societatea modernă își diferențiază subsistemele, universitatea să-și specializeze funcțiile și să se integreze în sistem fără a revendica vreo misiune. Niklas Luhmann a promovat această

optică și a acuzat un “Orientierungsdefizit” al înțelegerii universității. “*Das Orientierungsdefizit liegt gegenwärtig in der gesamtgesellschaftliche Einbettung der Universitäten und in Wegdriften traditioneller Prämissen ihrer Form und ihrer Existenz*”¹. Acest deficit al orientării se poate depăși considerând schimbările structurale ce s-au petrecut și au afectat situația universității: trivializarea prestigiului social al posesorului de cunoștințe obținute prin calificare academică; dezinstituționalizarea crescândă a cursului biografiilor profesionale; scăderea capacității de folosire a educației în interacțiuni, pe măsură ce cresc oportunitățile de lectură, precum și posibilitățile de copiere; extinderea telecomunicațiilor, care reduc comunicarea la date factuale; expansiunea interacțiunii orientată organizatoric, care face să conteze în dezbateri nu atât calități personale obținute prin educație, cât calități de ordin primar, precum memoria, abilitățile de a recunoaște și de a folosi ocaziile sau de a folosi contingențele pentru construcția de structuri.

Abordarea funcționalistă a universității afectează conceperea specializărilor, organizarea curriculumului, relația facultăților și alte aspecte ale universității, facultăților, departamentelor și profesurilor. Ea atinge, desigur, înțelegerea de sine a universității și pune în cauză acea concepție care privea universitatea ca întruchipare a “spiritului obiectiv” și o înzestra cu o misiune formativă². Wilhelm von Humboldt

¹ Niklas Luhmann, *Zwischen Gesellschaft und Organisation. Zur Situation der Universität* (1987), în Niklas Luhmann, *Sociologische Aufklärung. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1987, p. 209.

² Concepția vine de la Hegel până la Gadamer. Vezi Hans Georg Gadamer, „Die Idee der Universität – gestern, heute, morgen”, în *Die Idee der Universität. Versuch einer Standortbestimmung*, Springer Verlag, Berlin, 1989, pp. 1-22.

vedea în universitate – în *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin* (1810) – “des Gipfels in dem alles, was unmittelbar für die monalischer Kultur der Nation geschicht, zusammenkommt”³. Universitatea avea, în această concepție, misiunea de a prelua, a cultiva și a prelucra “știința (Wissenschaft)”, în vederea unei “geistigen und sittlichen Bildung”. “Ihr Wesen besteht daher darin, innerlich die objektive Wissenschaft mit der subjektive Bildung, äußerlich den vollendeten Schulunterricht mit dem beginnenden Studium unter eigener Leitung zu verknüpfen oder vielmehr den Übergang von den einen zum anderen zu bewirken”⁴.

În condițiile naționalismelor în expansiune, ale societăților totalitare din secolul al XX-lea și ale fundamentalismelor religioase sau etnice, misiunea educativă a universității – pe care generația lui Humboldt a legat-o de răspândirea iluminismului (*Aufklärung*) – a fost convertită în misiuni politice. Heidegger este citat adesea, cu discursul rectoral *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität* (1933)⁵, drept cel care a atelat universitatea la programe politice și a degradat astfel standardele academice⁶. Această atelare s-a petrecut însă și înainte și după celebrul discurs al lui Heidegger. În orice caz, a vorbi despre misiunea universității pare astăzi anacronic și suspect.

³ Wilhelm Humboldt, „Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin (1810)”, în *Gelegentliche Gedanken über Universitäten*, Reclam Verlag, Leipzig, 1990, p. 273.

⁴ *Ibidem*, p. 273.

⁵ Martin Heidegger, *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*. Das Rektorat, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983.

⁶ Allan Bloom, *The Closing of American Mind*, Simon and Schuster, New York, 1987, pp. 311-312.

Este nerealist să nu observăm schimbările mediului înconjurător în care operează acum universitatea. Nu se mai poate relua cu succes ideea de universitate concepută în epoca iluminismului. Este caducă reluarea devizelor de altădată privind “misiunea” necondiționată a universității. Max Weber ne-a învățat că în societatea modernă subsistemele sociale se diferențiază astfel încât motivele de acțiune sunt decuplate de scopurile organizărilor, iar mediul tradițional de manifestare a “spiritului obiectiv” încetează să mai existe. Jürgen Habermas a avut dreptate să tragă o concluzie tare: “Organisationen verkörpern keine Idee mehr. Wer sie auf Ideen verpflichten wollte, müßte ihren operationen Spielraum auf den vergleichsweise engen Horizont der von den Mitgliedern intersubjektiv geteilten Lebenswelt beschränken”⁷. Universitatea este o organizație, încât, la rândul ei, încetează să mai încorporeze vreo “idee”. Cine caută totuși să o înțeleagă plecând de la “idee” spre realitate nu face decât să repete un clișeu pe care faptele îl contrazic.

Universitatea a fost cuprinsă în marketizarea și diferențierea funcțională caracteristice societății moderne, iar acest fapt nu trebuie subapreciat proiectând asupra instituției nostalgia unor vremuri depășite de istorie. Pe de altă parte, universitatea nu s-a lăsat dizolvată de mecanismele societății moderne. Întrebări cu accente radical-dramatice de felul “ist die Universität noch zu retten?” atrag atenția asupra unor probleme ce se întâmpină în situația de astăzi, dar nu țin loc de diagnostic. În fapt, universitatea reprezintă, în continuare, nu doar prin numeroase exemple, ci și prin acțiuni, o instituție

⁷ Jürgen Habermas, „Die Idee der Universität – Lernprozesse”, în Jürgen Habermas, *Eine Art Schadensentwicklung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1987, p. 74.

distinctă, ce proiectează o formă de viață legată de cunoașterea și de căutarea adevărului.

Schleiermacher arăta, în *Gelegentlichen Gedanken über Universitäten im deutschen Sinne* (1808), că universitatea asigură căutarea adevărului în cooperare⁸, iar Humboldt specifica universitatea încă o dată prin relația comunicativă pusă în serviciul căutării adevărului, dintre profesor și studenți⁹. Căutarea cooperativă a adevărului și înaintarea cunoașterii prin interacțiunea comunicativă din cursuri, seminarii și lucrări de laborator au rămas caracteristice universității. Habermas avea motive astfel să respingă diagnosticul fatalist conform căruia, odată cu ideea clasică de universitate, a încetat să existe universitatea însăși¹⁰.

Între timp pe scena proiectelor de organizare a universităților și a politicilor universitare au câștigat teren *the research university* și *the entrepreneurial university*, care confirmă încă o dată valoarea de neînlocuit a autonomiei universitare și nevoia de a o consolida prin programe și performanțe competitive. *Părerea mea este că la procesul de învățare (Lernprozess) comunicativ și cooperativ – pe care Habermas își sprijinea încrederea în evoluția universității și efortul de redefinire a funcțiilor acesteia – se poate adăuga împrejurarea că autonomia universitară condiționează performanțele universităților*¹¹. Și din acest punct de vedere, universitatea nu este ceva de

⁸ Friedrich D.E. Schleiermacher, „Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschen Sinn. Nebst einem Anhang über eine neu zu errichtende (1808)”, în *Gelegentliche Gedanken über Universitäten*, pp. 217-229.

⁹ Wilhelm von Humboldt, op. cit.

¹⁰ Jürgen Habermas, op. cit.

¹¹ Vezi *Magna Charta Universitatum*, Bologna, 1988, precum și analiza „A European Agenda for Change for Higher Education in the XXI-st Century”, în *CRE Action* no. 111, 1997, pp. 15, 52.

salvat, chiar dacă rămâne o instituție asupra căreia trebuie să ne interogăm. Vreau ca, în intervenția mea, sprijinindu-mă pe această împrejurare, să reiau reflecția asupra misiunii universității (I), pentru ca, în continuare, să examinez condițiile și problemele cărora trebuie să le facă față o astfel de reflecție (II) și să precizez misiunea și funcțiile universității de astăzi (III), iar în încheiere să arăt ce rezultă de aici pentru standardele de universitate (IV).

1

Universitățile au apărut în Europa drept concretizare a idealului studiilor superioare în religie, drept, medicină. „Le grand mouvement intellectuel du XIIe siècle avait porté de fruits durables et magnifiques: les Universités de Paris, de Bologne et de Montpellier, foyers de travail et d'enseignement, prépondérantes chacune dans sa spécialité, devinrent le modèle de tout effort analogue. Elles apprirent aux peuples la puissance de l'essor collectif, et suscitèrent partout l'admiration. Rien de plus naturel donc, si des groupements analogue se constituèrent au fur et à mesure que se rencontrèrent des conditions d'existence favorables. Au début du XIIIe siècle, le monde se trouvait en face d'organisations déjà complètes, dotées d'une personnalité juridique, bien que leurs chartes constitutives ne datent que du milieu du siècle. On avait le goût des études, des livres, de la discussion, de la production intellectuelle; on avait les moyens de se faire entendre; on connaissait le mécanisme nécessaire au développement de l'organisation universitaire; on avait saisi

les innombrables avantages de la situation. Voilà les mobiles qui firent naître, au cours du XIIIe siècle, une douzaine d'universités nouvelles dans l'Europe occidentale et méridionale"¹². Cultul științei a pătruns, cu multă vreme înainte, în diferite instituții, dar abia "l'organisation libre des études, les corporations définies de travailleurs, fondées en droit et autonomes, en un mot l'université fut une invention chretienne et occidentale"¹³. *Cultivarea studiilor superioare a rămas misiunea universității chiar și atunci când funcțiile au început să se diversifice încât să fie satisfăcute de obiective culturale și politice aflate în contexte.*

Se pot aduce numeroase exemplificări din istoria universității europene în favoarea ideii că *universitatea a fost de la început concepută sub semnul misiunii de a organiza studiile superioare*. Caracterul ei corporativ a suferit, desigur, schimbări. De pildă, în Spania secolului al XIII-lea a luat startul tradiția intervenției statului, cel puțin în legislație, în organizarea universității¹⁴, iar în luptele pentru supremație dintre puterile lumești și cele ecleziastice universitățile au devenit "l'organe de l'opinion publique"¹⁵. La Leyde, universitatea s-a constituit pentru a recompensa cetățenii pentru patriotismul lor și servirea cauzei calvinismului. La Halle, universitatea s-a înființat, în 1694, ca efort de a susține pietismul în concurență cu lutheranismul. La Cracovia și Viena, ca și, anterior, la Praga, universitatea a apărut în legătură cu nevoia de a asigura regiunii un cler și o biocrație

competente, în teologie și, respectiv, în dreptul civil, capabile să contribuie la dezvoltarea culturii sociale¹⁶. În Europa Centrală, universitățile și-au asumat la origini funcția susținerii construcției naționale culturale și instituționale¹⁷. Ilustrările ar putea continua. Toate sprijină, însă, constatarea că, deja de la debut, în evul mediu, universitățile și-au asumat misiunea studiilor superioare și au devenit astfel "definitivment et sans appel les tribunaux intellectuels du Moyen Age"¹⁸.

Pentru universitățile de astăzi un adevărat prag istoric l-au constituit inițiativele de la începutul secolului al XIX-lea. Am în vedere crearea, prin legile din 1802, 1806 și 1808, a universității napoleoniene din Franța, prin care universitatea a fost concepută drept ansamblu de instituții de învățământ de stat ce sunt controlate de reprezentanții acestuia și asigură instrucția înăuntrul unei formări conform doctrinei dominante în stat. S-a putut spune, pe drept, că "d'abord et au-dessus de tout, l'Université fut un instrument de politique, de pouvoir, de regime"¹⁹. Am în vedere apoi crearea universității de la Berlin și dezbaterile ce au precedat-o, care au profilat universitatea humboldtiană, care deschide – prin concepția neoumanistă și prin opțiunile organizatoare – "a new epoch in the history of universities"²⁰. Humboldt și-a asumat cultura antichității eline ca "esență vie a spiritului" și a reluat idealul Academiei lui Platon încredințând universității misiunea cultivării cunoașterii. Principiile organizatoare ale uni-

¹² Stephen d'Irsay, *Histoire des universités françaises et étrangères des origines à nos jours*, Editions Auguste Picard, Paris, 1933, Tome I, p. 121.

¹³ *Ibidem*, p. 139.

¹⁴ *Ibidem*, p. 143.

¹⁵ *Ibidem*, p. 192.

¹⁶ *Ibidem*, p. 185.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 171.

¹⁹ *Ibidem*, p. 172.

²⁰ Hilde de Ridder-Symoes (ed.), *A History of the University in Europe*, Cambridge University Press, 1996, Volume II, p. 41.